

Kölcsey Ferenc.

Százötven esztendeje, hogy Kölcsey született és százkét éve, hogy meghalt, de a lelke mélységeitől ma is olyan távol vagyunk, mint száz évvel ezelőtt. Azok közé tartozott, akik soha senkit sem engedtek be a szentek szentjébe. Meghitt barátai voltak, de nem volt senki, akinek mindent elmondott volna. Nála a bizalom csak annyit jelentett, hogy beszélt a lelke zsbongásáról, de ennek semmi köze a dekadens bizalmaskodás cinkosságához. Valójában legbensőbb barátai sem sokkal többet tudtak róla, mint amennyit a falu általában. A tuskosóvényt nem lépte át senki: Csipkerózsza láthatatlan maradt mindenkinek s ma is ott rejtőzködik a sejtések ködvárában. Valami volt benne, ami mindenkit tiszteletre kényszerített; aki vele beszélt, érezte, hogy tisztultabb, fensőbb légkörrel érintkezik. Érett férfikorában sem tud végighallgatni egy síkamlós adomát, elpirul, mint egy tizenhat éves leány. Obernyik úgy néz rá, mint valami fensőbb lényre; Papp Endre szentnek nevezi, Wesselényi szerint nem közénk való volt... Ezzel mindent elmondtunk róla.

Mi kényszerítette ezt az embert erre az elszigeteltségre? Lelki kötöttsége? Az élet kajánsága?

Mind a kettő.

Elsősorban lelki összetétele. Ez a roppant fegyelmezett, határozott, bátor, férfias jellem alapjában nem uralkodó Übermensch típus, hanem szerény, önfeláldozó, feminin természet, érzékeny, sőt érzelgő. Talán Eötvös József bárót lehetne még ilyennek gondolni. Ő maga írja az Önpanaszokban önmagáról: Nyomorult ember, sohasem voltál te hős, csak érzelgő. Már gyermekkorában visszavonult, szerény álmodozó. Ilyen marad egész életében: mimoza érzékenységgel csukja be virágszárnyait az élet érintései elől, örökké idegen marad a földön, örökké jobb világba vágyik, álmok országában él, igazi szoba-ember. Különben olyan, mint kora romantikusai: tele idealizmussal, rajongással. Ez néha kiállítja a porondra; ilyenkor bátor, aktív, szeretné megváltani a világot, vértanúvá erősödik, — de csak virágházak üvegfedele alatt, a hétköznapiok légrétegében szárnyaszegetten hull alá, az élet szelei elfújják a tüzeket. Különösen a balsikerek jelentenek nagy jégveréseket. Ebből a nagy érzékenységből lehet megérteni egész élete különös jelenségeit. Itt van például szerelmi élete. Nem nőgyűlölő, mégis elzárkozik előlük, szereti a családi életet, de sohasem nősül meg. Nem nőgyűlölő, sőt éppen óhajtja a megértő női lelkek visszhangját. Inkább szerette a női lelkek finom visszasugárzását, mint a férfiakét. Ezt őszintébbnek, zavartalanabbnak tartotta, melegében otthonosabb-

nak érezte magát. Bizonyítja Szemere Pálnéhoz való vonzalma. A Vilma nekrológ igazolja, hogy lelkével szerette azt az asszonyt, vagyis nem modern áttételben, hanem olyan formák közt, amik nincsen szégyelni való. Boldog volt, hogy elmondhatta neki titkos vágyait, terveit, s az asszony bátorítása munkára sarkalta teremtő erejét. Költőnek kell a biztatás. Tudós még dolgozhatik külső ösztönzés nélkül is, de költőnek mindig kell inspiráló. Kölcsey tehát nem nőgyűlölő s mégis agglegény marad. Valahol ütést kapott az élet tavaszán s ez örökre hóval fedte be az utakat. Kazinczynek azt írja, hogy huszonötödik évében már túl volt mindenem, nem gondol többé vele. Valami rendellenesség lehetett bennem, ami az első balsiker után megfosztotta minden önbizalmától, s útját vágta minden újabb vállalkozásnak. Az ember titkok labirintje, s az útvesztő egyénekenként változik, ki tudna itt bizonyosat mondani. Csak annyit látunk, hogy mint sok más érzése, ez is szellemivé finomodott, s az értelemben élte le magát.

Beteges érzékenysége fejtja meg azt a jelenséget, hogy nagyon gyakori nála a szélesend, a száraz, terméketlen intermezzo. Minden sikertelenség után kietlen Szaharák következnek, pusztító számumokkal, oázisok nélkül. Ilyenkor szobájában örli a napokat, jár fel s alá, nem vesz tudomást a világ forgásáról, nem tudja, hogy az esztendőnek melyik negyede parancsol a mezőknek, az erdőknek, csak jár le és fel, mint az óra ingája. Van olyan év, amikor nem lépi át udvara portáját, és van olyan esztendő, amikor az udvarra sem teszi ki a lábát. Belső szobában vergődik lelke zátonyai közt s titáni küzdelmeket vív gondolatai viharával. Az Önpanaszok közt ezeket a sorokat olvassuk: „Az ég bőven osztogat mindennek mindent, örömet és bánatot, de szívet, mely úgy gyötörje magát, mint az enyém, talán még senkinek sem adott.“ Valami nagy elérhetetlen álma lehetett. Azt mondja ugyancsak az Önpanaszokban: „Mindent adhat a sors nekem, mindent, amit a leghiubb lélek óhajt; de ha azt nem adja, amit én mindig óhajtottam és mindig óhajtani fogok, egyedül csak ezt: cinikusabb leszek Diogenesnél, aki Sándortól csak fényt kért.“ Vajjon mi lehetett ez a bálvány, amit örökké a lelkében hordott? Kazinczy is ámokfutó, egész életén át szalad utána, de ő nem szégyenli bevallani, hogy ez az álom: a halhatatlanság. Ezt írja: „Nekem a halhatatlanság az egy bálványom. Csak ez legyen az enyém, örömet lemondok az életnek minden örömről, örömet eltűröm az életnek minden visszás eseteit.“ Minden költő- és művészléleknek rendszeren ez a beteges problémája: a hírnév, az örök fennmaradás. Kölcseynél nem lehet tudni semmit. Mi lehetett az ámok, ha nem a halhatatlanság? Mi lehetett, amit ő többre becsült a halhatatlanság csillámváránál? A szfinx néma marad...

De az élet kajánsága is nagyban hozzájárult, hogy a lélek kagylói örökre összecukódva maradjanak. Kölcsey nem sokat kapott az élettől. Már elindulását fekete táblák jelzik: a himlő kilopja félszemét, a halál egymásután aratja le atyját, anyját, árván marad testvéreivel, gazdasszonyuk neveli fel. Ebből a gyermekkorból kihulltak a rózsaszínek. Az „előhang“ nem biztató. De hát ez még nem jelentene örök

telet, a nap azért az égen marad, még mindig elhozhatja a hangulatok és illatok világát. Jön az örökszép tavasz, a virágfakadás ideje, amikor a szülők úgyis kezdenek már csak segédszemélyzetté halványulni, az élet új szálakat fon, az ember elhagyja atyját és anyját... és feledésbe megy a gyermekszoba komorsága. Bizonyos, hogy Kölcseynek is hozott virágokat az idők forgása, de, úgy látszik, valami felborította a tantalusi asztalt, a ködképek elszaladtak, csak a vágy, sóvárgás, epedés maradt meg örökös vendégül: a szerelmet, boldogságot ki kellett törülni a háztartásból, az ifjúság is elúszik szivárványszíneivel a gyermekkor után...

Ez a szerencsétlenség aztán folytatódik további sikertelenségekkel. Elvégre nem éppen csak a szerelem az élet egyetlen célja és megtermékenyítője, a nézőtér tele cselekvési lehetőségekkel, ezek is megadhatják az élet tartalmát és megalégedését. Kölcsey korában meg éppen tág tere van a dolgozó kezeknek úgy a politika, mint az irodalom műhelyeiben. Nagy a munkaalkalom. Nyugati szellők új gondolatok hóhullámaikat hozzák át a Kárpátokon: milliók nyakáról leszedni a láncokat, szabad levegőt engedni be a négy folyam rónáira. Szellemi téren meg éppen nagy szűkseg van lelkes isteniakra: be kellene népesíteni lovagokkal a Szent Grál várát, meg kellene alapítani a Titurelek, Parzivalok nemzetségét. Nagyszerű feladatok a romantikus lelkeknek. Kölcsey meg is próbálkozik mind a két területen.

Az irodalommal kezd, hiszen iskolai neveltetése, készültsége erre utalja, de egyéni hajlamai is ide vonzzák. Okossági szempontok is ezt ajánlják. Már Bessenyeieék, Kazinczyék belátják, hogy ezen a vonalon lehetne a nemzeti ügyön a legkönnyebben segíteni. Politikai téren a rabiáncokat titáni kezek sem tudják széjjeltépni: évszázak hagyománya kovácsolta a láncszemeket s szuronyerdő örködik felettük. De a szellem óriásai felnőhetnek a börtönök udvarán is. Goethe, Schiller, Herder, Lessing sem szabad égből csillagai. Csakhogy nálunk még nem jött el a Grál lovagok kora. Nálunk az a hiba, hogy Kazinczy már megfújta a tárogatót, rászabadította akaratlanul is a mezőkre a kontárokat. Itt most előbb fel kell égetni a gíz-gáz táblákat, el kell riasztani a lesipuskásokat. A nemzet csak hálával lehet érte. Kölcsey megérezte, hogy reá vár ez a misszió. Nagy készültsége, költői érzéke, erkölcsi bátorsága kiválóan alkalmassá tették erre a feladatra. Így ment ő a kritikai pályára. Azt hitte, hogy nemzete tapssal fogadja megjelenését, mint a római nép a győztes gladiátorokat. És a nemzet felriad ellene. Neve egyszerre a legnépszerűtlenebb lesz az országban, szentségtörőnek kiáltják ki, aki letépi a nimbuszt a nagyok homlokáról. Le kell tennie a kritikus tollat és félre kell állania.

Nem lehet tagadni, valami igazsága van a közvéleménynek, mikor Berzsenyi mellé áll. Ez a Berzsenyiről szóló kritika egészen igazságos és mégis igazságtalan. Nem az a hiba benne, amit mond, hanem amit elhallgat. Csak a hibákat szellőzteti, de nem méltatja kellőképpen a költő nagyságát. Nem lett volna szabad ennyire szűkkeblűsködni Berzsenyi iránt. Elvégre is ő az első igazi Grál lovag, akit akkor vártak

s aki, mai szemmel nézve is, a nagyok közé tartozik. Nehány olyan költeménye van, amellyel bátran el lehet indulni világirodalmi körútra. Aki kiállja a mai esztétika tűzpróbáját, mekkora lehetett száz-húsz évvel ezelőtt? Ezt el kellett volna harsonázni ország-világ előtt. És Kölcsey nem tette. Az ember szinte kísértésbe jön, hogy Kölcseyben a költői hiúság dolgozott ennél a kritikánál: versenytársát nézte Berzsenyiben, s kisebbiteni akarta eljárásával. Nagyon tudóskodik vele szemben. Kazinczy is azt írja erről a kritikáról Berzsenyinek: ez a gravis tonus gyanus előttem. Ezt azonban nem lehet föltételezni már csak azért sem, mert mikor Kölcsey ezt a kritikát írta, akkor ő még olyan „kisfiú“ volt a Helikon berkeiben, hogy nem volt mit féltenie. Inkább a kritikusi szerep tévesztette meg. Úgy vélte, hogy a kritikus bíró, tehát felette áll a költőnek, s ezt éreztetnie kell, ennek pedig csak az a módja, ha a hibákat szellőzteti, nem az erényeket. Mindegy, a nemzet jóidőre elhidegült tőle. De az is tény, hogy Kölcsey később sem érvényesül érdeme szerint az irodalmi életben. Bizonyos, hogy kora egyik legnagyobb gondolkozója. Akármire szól hozzá, nagy tudás, meglepően tiszta látás, éles logika van szavaiban. Elég ebben a tekintetben például a Töredékekre mutatnunk, ahol a vallásokról beszél. Kazinczy talán szélesebb látókörű, de mélységben meg sem közelíti. Olyan értekezéseket, amelyeneket Kölcsey írt a komikumról, Körner Zrinyijéről, s különösen a nemzeti hagyományokról, abban a korban nem írt irodalmunkban senki. Őt kellett volna fontos irodalmi feladatokkal megbízni, s nem Döbrenteyt.

A politika meg éppen csak fájó emlék lesz életében. Ő az akkori Magyarország egyetlen költő képviselője. Ott is megmutatta fényes képességeit. Rövid idő alatt a vezérek közé emelkedik s személye egyike a legtiszteltebbeknek. Az ifjú Kossuth is ott van a diétán, s úgy néz rá, mint valami orákulumra. De a szűkkeblűség, a korlátolttság leszorítja a színpadról. Távozását az országgyűlés is meggyászolja. Visszamegy hazájába, s mikor otthon a megyei életben hivatalhoz akar jutni, a nemzet dísze nem tud megkapni egy rossz alispánságot: még csak nem is jelölik rá. Mint főjegyző tengődik tovább...

Nem, nem, az élet nem hordozta tenyerén ezt a félszemű embert, sokszor felgyújtotta a házat felette. Nem csodálkozhatunk tehát, ha Kölcsey annyira elsáncolta magát fedezékeibe: az élet sem vesztegette rá napsugarát, hogy kitarja lelke redőit.

RASS KÁROLY.